

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Клочко Наталія Леонідівна

УДК 373. 3 (477) ”19”

**ВСТУП ДО ШКОЛИ ЯК ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА В
ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ
(XX СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Вінниця – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, м. Вінниця.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Сметанський Микола Іванович,
Хмельницький інститут соціальних технологій,
Відкритий міжнародний університет розвитку
людини „Україна”, кафедра соціальної роботи,
завідувач кафедри, м. Хмельницький.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Мартиненко Світлана Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
кафедра теорії початкової освіти, індивідуального
навчання, методик викладання дисциплін
гуманітарного циклу, завідувач кафедри, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент
Кривошея Тетяна Михайлівна,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, кафедра дошкільної
та початкової освіти, доцент, м. Вінниця.

Захист відбудеться „18” жовтня 2011 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус № 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за адресою: м. Вінниця, вул. Острозького, 32.

Автореферат розіслано „16” вересня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.М.Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Провідною метою освіти на сучасному етапі трансформації нашого суспільства є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж всього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Конституція України проголошує людину найбільшою цінністю держави. Враховуючи соціальний запит, головною метою педагогічної науки, як указують Державна національна програма „Освіта” („Україна XXI століття”), Закон України „Про освіту”, є формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного, міцного психологічного і морального здоров'я. В Національній доктрині розвитку освіти зазначається, що освіта є основою розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорукою майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства.

Особливу роль у структурі освіти молодих поколінь відіграє початкова школа, яка покликана забезпечити гармонійний і різнобічний розвиток особистості, сформувати достатній рівень компетентності, необхідний для її нормального функціонування в навколишньому середовищі. Актуальною дана проблема є і для майбутніх першокласників, для яких характерними є нова соціальна ситуація розвитку та провідний вид навчальної діяльності. Тому в психолого-педагогічній науці набули актуальності дослідження, спрямовані на визначення вікової межі вступу дитини до школи, виявлення оптимальної тривалості, інтенсивності та емоційної напруженості розумової праці дитини, які зберігатимуть її щоденну високу працездатність та обумовлюватимуть позитивний психічний розвиток особистості.

Успішному розв'язанню цієї проблеми значною мірою сприяє вивчення та аналіз історії реформування початкової освіти, визначення оптимальних вікових періодів вступу дитини до школи.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що вітчизняними та зарубіжними науковцями досліджено різні аспекти проблеми вступу дитини до школи. Ретроспективний аналіз цієї проблеми представлено у працях Ш.Амонашвілі, А.Дістервега, Я.Коменського, Т.Лубенця, А.Макаренка, Й.Песталоцці, С.Русової, Ж.Руссо, В.Сухомлинського, К.Ушинського, Я.Чепіги.

Історичні аспекти вступу дитини до школи, що розглядаються в контексті реформування освіти в Україні в XX столітті, висвітлені в працях науковців і освітян (А.Алексюк, М.Богуславський, Л.Березівська, Н.Бібік, А.Бондар, В.Волошина, М.Гриценко, М.Грищенко, О.Джуринський, Е.Днепров, П.Дроб'язко, М.Євтух, Т.Завгородня, Я.Кодлюк, В.Кравець, Т.Кривошея, О.Любар, Н.Побірченко, О.Савченко, С.Сірополко, М.Сметанський, Б.Ступарик, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко).

Психолого-педагогічним аспектам вступу до школи, готовності до навчання в школі та адаптації дитини до шкільного життя присвячені праці психологів Л.Божович, Л.Виготського, Н.Гуткіної, О.Дусавицького, О.Леонтьєва, А.Люблінської, Г.Костюка, Є.Кравцової, С.Максименка, Н.Менчинської;

педагогічні дослідження Т.Байбари, Н.Бібік, М.Богдановича, М.Вашуленка, Н.Гавриш, Н.Коваль, Л.Кочиної, І.Лапшиної, С.Мартиненко, О.Проскури, О.Савченко, О.Сухомлинської, Г.Тарасенко, Т.Фадєєвої та інших.

Зарубіжний досвід проблеми вступу дітей до школи проаналізовано у працях І.Адамек, О.Джуринського, І.Карбовнічек, В.Кравець, О.Локшиної, З.Малькової, Л.Парамонові, Є.Протасові, О.Проскури, О.Савченко та інших.

Історіографічний аналіз проблеми вступу дитини до школи в історії розвитку освіти України в ХХ столітті дає підстави стверджувати, що вивчення окремих історико-педагогічних аспектів розглянуто в докторських і кандидатських дисертаціях: Л.Березівська (Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті); Т.Бондаренко (Підготовка дітей до школи як педагогічна проблема в теорії і практиці вітчизняної педагогіки (друга половина ХХ століття)); Г.Черненко (Соціально-педагогічні засади розвитку початкової освіти в Україні (1917-1933 рр.)); О.Замашкіна (Проблеми розвивального навчання молодших школярів в українській педагогічній науці (60-90 рр. ХХ століття)); Н.Черепаня (Організаційно-педагогічні умови підготовки дітей до школи); Л.Федорович (Підготовка дітей до школи в умовах навчально-виховного комплексу).

Водночас, як свідчить аналіз основних наукових джерел, загальнопедагогічна проблема початку шкільного навчання в історії розвитку початкової освіти України в ХХ столітті не знайшла комплексного відображення в історико-педагогічних дослідженнях: не з'ясовані причини зміни віку вступу до школи; зміст, методика підготовки до систематичного навчання; організаційні основи і педагогічні засади реформування початкової освіти.

У результаті залишається не розв'язаною низка суперечностей між:

- стратегією на забезпечення неперервності освіти впродовж життя й відсутністю осучаснених організаційно-педагогічних умов її досягнення;
- потребою сучасної освітньої практики з опорою на прогресивний досвід трансформування початкової школи та необхідністю подолання фрагментарності історико-педагогічних знань щодо розвитку початкової освіти України;
- високим соціальним замовленням на вирішення проблеми готовності вступу дитини до школи й реальним рівнем якості забезпечення її науково-методичними комплексами.

Важливість і актуальність зазначеної наукової проблеми в історико-педагогічній науці, її недостатня теоретична вивченість у педагогічній літературі та необхідність вирішення наявних суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **„Вступ до школи як загальнопедагогічна проблема в історії розвитку початкового навчання в Україні (ХХ століття)”**.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження є плановою в структурі науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського „Методологія і технологія моніторингу якості педагогічної діяльності” (державний реєстраційний номер 0108U001064), затверджена вченою радою Вінницького державного

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 11 від 26 квітня 2006 року) й узгоджена в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 8 від 30 жовтня 2007 року).

Мета дослідження – виявити, порівняти, узагальнити та систематизувати основні положення щодо проблеми вступу до школи в історії розвитку початкового навчання в Україні у ХХ столітті в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних, педагогічних і психолого-фізіологічних детермінант.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань:

1. З’ясувати понятійно-категоріальний апарат дослідження проблеми вступу до школи майбутнього першокласника.
2. Дослідити еволюцію проблеми вступу дітей до школи в педагогічній теорії та практиці ХХ століття.
3. Виділити основні періоди реформування початку шкільної освіти в історії розвитку початкового навчання в Україні (ХХ століття).
4. Узагальнити соціально-історичні та педагогічні аспекти, які впливали на вирішення проблеми вступу до школи в історії розвитку початкового навчання в Україні.

Об’єкт дослідження – розвиток початкової шкільної освіти в Україні у ХХ столітті.

Предмет дослідження – педагогічні аспекти проблеми вступу до школи у контексті соціально-педагогічних (освітніх) трансформацій в Україні у ХХ столітті.

Хронологічні рамки дисертації. Вихідний рубіж – 1900 р. декларування проведення шкільної реформи на демократичних засадах під тиском громадсько-педагогічного руху в Російській імперії, до якої входило більшість українських земель. Верхня часова межа – 90-ті роки, розпад СРСР, проголошення незалежності України, початок формування національної державної політики в галузі початкової освіти, національно спрямована реформа школи в контексті відродження демократичних принципів освіти.

Згідно з логікою дисертаційного дослідження з метою обґрунтування наукових засад проблеми початку шкільного навчання хронологічні межі дослідження розширюються у процесі аналізу педагогічної спадщини видатних педагогів і психологів.

Територіальні межі дослідження. З початку ХХ ст. до 40-х років ХХ ст. процес реформування початкової шкільної освіти розглядаємо лише в Центральній, Південній і Східній Україні (Наддніпряньська Україна, що входила до Російської імперії, згодом – до Української Народної Республіки, а потім увійшла до СРСР). З 40-х років ХХ ст. висвітлюємо процес реформування уніфікованої системи початкової освіти, оскільки Україна стала територіально єдиною республікою у складі Радянського Союзу.

Теоретично-методологічну основу дослідження становлять:

- філософські, педагогічні та психологічні положення про загальні закони розвитку природи, суспільства, людської діяльності; про учня як суб’єкта діяльності; про розвиток і всебічне формування особистості; історіографічний,

системний, хронологічний підходи, що допомагають виявити стан проблеми в історико-педагогічній науці, розглядати реформування початкової освіти в єдності суспільних та педагогічних змін, розробити періодизацію реформування початкової освіти в Україні; наукова джерелознавча критика архівних та опублікованих джерел; основні положення щодо реформування та модернізації освіти в умовах демократизації суспільства (Закон України „Про освіту”, Національна доктрина розвитку освіти, Державна національна програма „Освіта. Україна XXI століття”, Державний стандарт початкової загальної освіти);

– загальні філософські і психолого-педагогічні положення про взаємозв’язок навчання і розвитку (Ш.Амонашвілі, Т.Лубенець, М.Монтесорі, С.Русова, В.Сухомлинський, К.Ушинський, Ф.Фребель, С.Френе, Я.Чепіга);

– сутність розвитку особистості, віковий підхід та сенситивні періоди розвитку особистості майбутніх першокласників (психологи – М.Антропова, Л.Божович, Л.Виготський, С.Громбах, Д.Ельконін, О.Запорожець, О.Кононко, С.Коробко, Г.Костюк, О.Леонт’єв, С.Максименко; педагоги – Н.Бібік, М.Богданович, М.Вашуленко, Н.Гавриш, Н.Коваль, Л.Кочина, О.Проскура, О.Савченко, О.Сухомлинська, Т.Фадеева);

– історико-педагогічні дослідження щодо наукових положень й фактів з історії розвитку початкової освіти України (А.Алексюк, Л.Березівська, Н.Бібік, М.Богуславський, А.Бондар, О.Джуринський, Е.Днепров, М.Євтух, Т.Завгородня, Я.Кодлюк, В.Кравець, Н.Побірченко, О.Савченко, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко);

– дослідження, присвячені проблемам старшого дошкільця та вступу дитини до школи (Л.Артемова, А.Богущ, Н.Гавриш, О.Кононко, Г.Люблінська, З.Плохій, Т.Поніманська, О.Проскура, О.Усова).

Методи дослідження: загальнонаукові (історико-педагогічний аналіз, синтез, узагальнення, ретроспективний, хронологічний), що стали основою для вивчення організаційних аспектів реформування початкової освіти; історико-структурний, що сприяв розробці структури дослідження, визначенню етапів реформування початкової освіти; термінологічний аналіз спеціальної літератури, який дозволив визначити вихідні теоретичні аспекти (позиції) дослідження; на основі порівняльно-зіставного методу розроблено періодизацію, виявлені організаційні та процесуально-змістові аспекти реформування початкової освіти; проблемно-цільовий і порівняльний сприяли аналізу, зіставленню, узагальненню, систематизації, інтерпретації архівних документів, визначенню основних тенденцій в розв’язанні проблеми вступу дитини до школи; вивченню змісту навчальних планів і програм; проблемно-науковий, ретроспективний, прогностичний, які використані задля врахування особливостей використання набутого досвіду в сучасних умовах.

Джерельну базу дослідження становлять законодавчі й директивні документи Центральної Ради, Директорії УНР, ЦК ВКП (б), Верховної Ради СРСР, Верховної Ради й Кабінету Міністрів УРСР та незалежної Української держави, Президента України; матеріали з’їздів, пленумів і постанов ЦК КПРС і КПУ досліджуваного періоду, матеріали конференцій і нарад, присвячених питанням вступу дитини до школи; твори прогресивних вітчизняних і зарубіжних

педагогів різних часів, де висвітлювалися питання організації систематичного навчання в школі; матеріали педагогічної преси досліджуваного періоду; сучасні монографічні й дисертаційні дослідження, науково-методичні статті; наукова та методична література з історії педагогіки, яка містить необхідну для нашого дослідження інформацію.

У процесі дослідження було використано документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонди: № 166 – Народний комісаріат освіти УСРР (1919-1991); № 1063 – Генеральне секретарство Української Центральної Ради (1917-1918); № 2201 – Міністерство освіти Української держави; № 2581 – Народне міністерство освіти УНР; № 2528 – Міністерство освіти УНР); Державний архів Вінницької області.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що *вперше* здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз дослідження проблеми трансформації початку шкільної освіти в Україні у ХХ столітті в контексті загальних освітніх реформ. До наукового обігу введено маловідомі архівні документи, дістали подальшого розвитку історичні факти реформування початкової освіти в Україні (ХХ століття), що дозволило збагатити соціально-педагогічні передумови вирішення проблеми вступу дитини до школи.

Розроблено з урахуванням суспільно-політичних, соціально-економічних і педагогічних умов періодизацію реформування початкової освіти України в ХХ столітті; встановлено суть, характерні тенденції кожного з етапів, наступність і взаємозалежність між ними.

У процесі дослідження *уточнено*: понятійно-категоріальний апарат („вступ до школи”, „готовність до шкільного навчання”, „шкільна зрілість”, „психолого-фізіологічні передумови наукованості майбутнього першокласника”); зміст законодавчих актів і нормативних документів, що визначали розвиток початкової освіти в Україні.

Подальшого розвитку в дослідженні набули: класифікація, систематизація й аналіз документів державних і керівних освітніх органів, які сприяли розвитку початкової освіти в Україні у ХХ столітті (закони, постанови, розпорядження, навчальні плани, програми тощо); шляхи творчого використання історико-педагогічного досвіду у вирішенні проблеми вступу до школи в сучасних умовах.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що його положення використані у процесі підготовки посібників „Початок шкільної освіти в країнах зарубіжжя (ХХ ст.)”, „Реформування початкової освіти України в ХХ столітті”.

Систематизовані й узагальнені положення дисертаційного дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії реформування початкової освіти; для розробки спецкурсів з історії освіти України, зарубіжної освіти, вступу дітей до школи; у процесі викладання педагогічних дисциплін як у системі підготовки майбутніх педагогів, так і в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, у процесі написання підручників і навчальних посібників, курсових і дипломних робіт з проблеми вступу дитини до школи.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка

про впровадження № 10/66 від 22.10.2010 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 636 від 19.10.2010 р.), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 1057/1 від 27.10.2010 р.), Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського (довідка про впровадження № 432 від 25.10.2010 р.).

Особистий внесок здобувача в статтях, виконаних у співавторстві з І.Лапшиною полягає у проведенні історико-критичного аналізу досліджуваної проблеми.

Вірогідність та об'єктивність наукових результатів і висновків дослідження забезпечено теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень на основі сучасних підходів; використанням адекватного об'єкту, предмету дослідження; застосуванням комплексу методів, що відповідають меті й завданням дослідження; опорою на сучасні досягнення історико-педагогічної науки; використанням широкої джерельної бази, зокрема архівних та опублікованих документів; проведенням історіографічного аналізу проблеми; апробацією у виступах на наукових конференціях.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження висвітлювалися у виступах на міжнародних і всеукраїнських конференціях: Міжнародній науковій конференції „Філософія освіти і формування національної управлінської гуманітарно-технічної еліти” (IV Кримські педагогічні читання, 27-31 травня 2008р., м. Харків); Других міжнародних педагогічних читаннях на пошану член-кореспондента АПН України, доктора педагогічних наук, професора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Богдана Ступарика „Проблема якості виховання і навчання у системі безперервної освіти” (24-25 листопада 2008р., м. Івано-Франківськ); XVII міжнародній науково-практичній конференції „Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я” (20-22 травня 2009р., м. Харків); X міжнародній науково-практичній конференції „Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (17-19 травня 2010р., Київ-Вінниця); Міжнародній науковій конференції „Педагогіка вищої школи XXI століття та формування національної гуманітарно-технічної еліти” (V Кримські педагогічні читання, 14-17 вересня 2010р., м. Харків); Всеукраїнській науково-методичній конференції „Використання сучасних педагогічних технологій під час викладання дисциплін гуманітарного циклу в дошкільній та початковій ланках освіти” (22-23 квітня 2008р., м. Херсон); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Дошкільне дитинство: інноваційний досвід освіти, проблеми, традиції та перспективи” (30-31 травня 2008 р., м. Переяслав-Хмельницький); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти” (2-3 квітня 2009р., м. Вінниця); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Психолого-педагогічний та соціальний супровід дитини дошкільного віку” (22-23 квітня 2010р., м. Слов'янськ); на щорічній науковій конференції викладачів та студентів

Інституту педагогіки і психології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (7-9 квітня 2009р., м. Вінниця).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено в 17 наукових працях (з них 15 – одноосібні), серед яких: 2 посібники, 11 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 289 сторінок (190 – основний текст). Список використаних джерел – 335 назви (з них 51 назва – архівні джерела). Основний текст дисертації містить 17 таблиць. Робота має 17 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, теоретично-методологічну базу та методи дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичне і практичне значення, а також наведено дані про апробацію й упровадження результатів дисертаційної роботи.

У **першому розділі** – „**Вступ дітей до школи як соціально-педагогічна проблема**” – на основі вивчення психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що перехід початкової освіти на новий зміст, структуру, термін навчання, сприяння становленню дитини в трьох основних іпостасях – суб'єкта предметно-педагогічної діяльності, суб'єкта пізнання (самопізнання), суб'єкта спілкування – вимагає перегляду підходів, детального дослідження з урахуванням сучасних реалій аспектів готовності дитини до школи, специфіки фізичної, психічної і соціальної зрілості старших дошкільників.

Результати поняттєво-термінологічного аналізу літературних джерел засвідчують, що в науково-педагогічному обігу невиправдано вживаються як синоніми терміни: „вступ до школи”, „готовність до школи”, „шкільна зрілість”, хоча існують певні розбіжності у тлумаченні цих понять (Л.Божович, О.Венгер, Л.Виготський, Н.Гуткіна, В.Котирло, Є.Кравцова, О.Люблінська, Т.Поніманська, О.Проскура, О.Савченко, О.Сухомлинська та інші). Вступ дитини до школи, перехід від сімейного виховання до системи шкільного навчання та виховання є важливим і складним процесом, який супроводжується суттєвими змінами в її житті й розвитку. Індивідуальна шкільна зрілість дитини виступає основоположним чинником у процесах її адаптації до вимог елементарного шкільного навчання. Визначення сенситивного періоду вступу дитини до школи суттєвим чином впливає на успішність її адаптації в нових умовах навчання і виховання у школі. В психолого-педагогічній науці актуальності набули дослідження, спрямовані на виявлення загальних психофізіологічних особливостей розвитку майбутніх першокласників як передумов навчання у школі, оптимальної тривалості, інтенсивності й емоційної напруженості розумової праці дитини (М.Безруких, Н.Бібік, С.Громбах, В.Давидов, О.Дусавицький, Д.Ельконін, О.Запорожець та інші). Для успішного навчання майбутній першокласник з допомогою дорослих (батьки, вихователі дошкільних закладів, вчителі середніх загальноосвітніх шкіл) має набути достатньої кількості навчально-важливих якостей: міцне фізичне здоров'я, витривалість; належний

розумовий розвиток, що є підґрунтям для успішного оволодіння шкільними знаннями і вміннями, для підтримки оптимального темпу інтелектуальної діяльності; позитивної мотивації до навчання; елементарної соціальної позиції школяра; адекватної самооцінки та рівня домагань.

Ретроспективний аналіз вирішення проблеми вступу дитини до школи, теоретичне усвідомлення набутого творчого досвіду дають підстави стверджувати, що процес підготовки дітей до школи в освітніх закладах в історії соціального розвитку формувався поступово, віддзеркалюючи соціально-економічну ситуацію в суспільстві і державі. На необхідності цілеспрямованої підготовки дітей до початку шкільного навчання в контексті світового педагогічного досвіду зауважували Ш.Амонашвілі, Я.Коменський, Т.Лубенець, А.Макаренко, М.Монтессорі, С.Русова, В.Сухомлинський, К.Ушинський, Ф.Фребель, Я.Чепіга та інші освітні діячі. Вчені надавали особливої уваги питанням створення необхідних умов для забезпечення наступності в розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; підкреслювали, що наявність діалектичного зв'язку окремих ланок освіти дає дітям можливість без зайвих перешкод переходити від одного ступеня до іншого у процесі навчання, і такий плавний перехід сприяє розвитку особистості. Обґрунтовували необхідність виховання дітей з раннього віку, врахування їхньої „ідеальної природи”, віку і можливостей. Значне місце відводили питанням сімейного виховання. Визначили основні ознаки готовності: достатній розвиток уваги, здатність до суджень, засвоєння дитиною необхідної суми знань, прагнення до навчання. Значну увагу приділяли питанням фізичного, сенсорного виховання, ознайомлення дітей з навколишнім життям, природою, простором. Адекватною формою підготовки вважали бесіди з дітьми, організацію ігрової діяльності. Педагоги різних історичних часів дотримувались думки, що лише гармонія фізичної та психічної зрілості гарантуватиме майбутньому першокласнику якісний початок шкільного навчання.

Вивчення вітчизняних досліджень дає змогу стверджувати, що предметом аналізу науковців є також широке коло теоретичних і практичних проблем зарубіжної педагогіки, які висвітлюють питання методології навчання, організації, структури, змісту та контролю навчально-виховного процесу. Проблеми реформування зарубіжної системи освіти, стратегічні напрями і пріоритети здійснюваних перебудов, тенденції розвитку середньої освіти країни досліджували Г.Алексевич, Н.Воскресенська, Б.Вульфсон, О.Джуринський, І.Карбовнічек, В.Лалчинська, О.Локшина, З.Малькова, Л.Парамонова, Л.Пухова, О.Сухомлинська та інші науковці. Аналіз досвіду зарубіжних країн дозволяє визначити такі загальні аспекти розв'язання проблеми: в різних педагогічних системах світу найвищими гуманістичними цінностями вважаються свобода, сім'я, здоров'я, єдність, інтегративність, внутрішня освіта і мотивація, самореалізація; вирішуючи питання оптимального віку вступу дитини до школи, шкільне керівництво, вирішуючи питання оптимального віку вступу дитини до школи, бере до уваги таку систему орієнтирів, як вік дитини, її індивідуальний рівень розвитку, тип навчального закладу, запит батьків; педагогічний процес залежить від законодавства певної країни або певного регіону; початок

систематичного навчального процесу будується на засадах глибокого аналізу психологічних і педагогічних досліджень щодо взаємозалежності віку дитини та її готовності до навчання.

У розвинених країнах діти розпочинають обов'язкову освіту в період з 4 до 7 років. Термін початку шкільного навчання в більшості країн Європейського Союзу припадає на шостий рік життя. Саме такий підхід властивий для освіти Франції, Бельгії, Португалії, Іспанії, Німеччини, Австрії. Якщо говорити про скандинавські країни (Данія, Швеція, Фінляндія), то до 1991 р. діти цих країн розпочинали навчання в 7 років. За бажанням й активним втручанням батьків учнів (після 1991 р.) було прийнято рішення про можливість початку шкільного навчання дітьми 6-річного віку. Шкільне навчання у Великобританії, Англії, Греції, Канаді, США, Японії діти розпочинають вже з 5-го року життя. У Північній Ірландії, Нідерландах, Люксембурзі, Голландії початок шкільного навчання припадає на 4-й рік життя дитини. В Естонії, Литві, Латвії, Норвегії, Болгарії, Данії, Польщі початкова освіта охоплює дітей віком від 7 років.

Зіставлення результатів теоретичних досліджень з цієї проблеми дозволило сформулювати інтегроване визначення ступеня готовності дітей до вступу до школи: це той рівень функціонального, психічного і соціального розвитку дитини, за якого вимоги систематичного навчання не стануть надмірними й не обумовлять негативних змін у її здоров'ї.

Ураховуючи результати наукових досліджень, структуровано компоненти та критерії готовності: фізична готовність, психологічна готовність (особистісна – мотиваційна, комунікативна, волева, емоційно-моральна готовності, розвиток самосвідомості; інтелектуальна – розвиток пізнавальних процесів (сприймання, мислення, уява, увага, пам'ять, мовлення), загальна обізнаність, ознайомлення з навколишнім світом, формування елементарних математичних уявлень, навчання грамоти).

У процесі постійного реформування й оновлення освіти кожна педагогічна система обирає свій шлях, орієнтується на діалог культур чи абсолютизацію національних цінностей, на існування особистості в світовому просторі чи на національну обмеженість, на замкненість чи відкритість, на стандартизацію чи альтернативність, на залучення полікультурних цінностей чи реставрацію традиційно-національної ієрархічної системи, на новітні технології чи традиціоналізм, на нівелювання чи творчий розвиток особистості. Від вибору актуальних теорій, концепцій, орієнтирів, підходів до розвитку особистості й освіти залежить успіх існування будь-якої педагогічної системи в ХХІ столітті, зокрема й України.

У другому розділі – „**Етапи розвитку проблеми вступу до школи в контексті реформування початкової освіти України в ХХ столітті**” – на основі ретроспективного аналізу суспільно-політичних подій в Україні протягом ХХ століття, широкої джерельної бази нормативних документів виявлено періоди розвитку початкової освіти, які відзначаються історично зумовленими змінами функціонування закладів освіти та специфікою формування змісту загальноосвітньої підготовки школярів: І період (1900-1940 рр.) – початок масової

шкільної освіти в Україні; II період (1940-1964 рр.) – реформування системи початкової освіти в період посилення трудового навчання; III період (1964-1984 рр.) – трансформація системи освіти в період підвищення теоретичного рівня початкового навчання; IV період (1984-2000 рр.) – період модернізації національної початкової освіти.

Зазначені періоди реформування початкової освіти в Україні здійснювалися поетапно.

Аналіз та узагальнення історико-педагогічних джерел дав підстави визначити найголовніші етапи і тенденції даних періодів.

I період (1900-1940 рр.):

- 1900-1917 рр. – реформування шкільної освіти на українських землях в імперську добу (спроби реформування початкової освіти);
- 1917-1920 рр. – державно-громадське реформування шкільної освіти в період УНР та діяльності українських урядів (результатом цього періоду стала теоретично розроблена й практично зреалізована національна система освіти на основі національно-демократичної, кардинальної, комплексної реформи);
- 1919-1930 рр. – радянська реформа школи в УРСР, що мала динамічний, педагогічно спрямований, націонал-комуністичний, політично-ідеологізований характер;
- 1930-1940 рр. – контрреформа як уніфікація української шкільної системи освіти в загальнорадянську.

Цей період характеризувався запровадженням загального початкового обов'язкового безкоштовного навчання. 4-річна початкова школа охоплювала дітей віком від 8 до 11 років. Від дітей не вимагали спеціальної підготовки до систематичного навчання в школі. Так до 1944 р. навчальні плани для 1 класу поступово створювалися з урахуванням об'єктивних умов для більш складного навчання восьмирічних першокласників і адекватно відповідали їхнім віковим можливостям, стимулювали інтенсивний розумовий розвиток.

II період (1940-1964 рр.):

- 1940-1946 рр. – реорганізація української шкільної освіти в процесі виконання радянських урядових постанов, боротьби з українізацією, масових репресій проти освітян;
- 1946 - поч. 50-х років ХХ ст. – реалізація радянської системи шкільної освіти в умовах регламентації освітнього простору, започаткування ідеї підготовки дитини до школи;
- 1956-1959 рр. – розробка і прийняття належної законодавчої бази;
- 1959-1964 рр. – реалізація реформи, що підпорядковувалася партійно-державному керівництву; водночас із послабленням командно-адміністративної системи, пошуку нових методів управління народним господарством відкрився простір для творчого пошуку шляхів підвищення ефективності навчальної і виховної роботи, нових методів і форм навчання дітей дошкільного і шкільного віку.

Впродовж II періоду відбувалася поступова реалізація загального обов'язкового початкового навчання. З 1944-1945 навчального року на території

України запроваджено обов'язкове навчання дітей 7-річного віку. В цей період, як і в попередні, школа ще не ставила вимог щодо спеціальної підготовки дітей до систематичного навчання. Проте повоєнний інтенсивний розвиток системи суспільного дошкільного виховання, зниження віку вступу до школи потребували розв'язання нового завдання – здійснення цілеспрямованої попередньої підготовки дітей до шкільного навчання, розробки критеріїв і систем показників готовності до навчання семирічних дітей.

III період (1964-1984 рр.):

– 1964-1970 рр. – державне реформування змісту шкільної освіти в процесі стимулювання педагогічних досліджень;

– 1970-1984 рр. – „консервування” діючої шкільної системи, посилення ідеологічного компонента в навчально-виховному процесі, його відставання від педагогічної науки та ігнорування педагогічних новацій, посилення просвітницької роботи дошкільного закладу і школи щодо реалізації наступності освіти.

Позитивними тенденціями цього періоду були: державне реформування змісту шкільної освіти у зв'язку із стимулюванням педагогічних і психологічних досліджень наукових проблем (диференціація та індивідуалізація навчального процесу, стимулювання пізнавальної активності учнів, поєднання у змісті освіти розвивальної і репродуктивної функцій освіти із збереженням матеріальної складової для підвищення ефективності навчального процесу, покращення умов для інтелектуального розвитку учнів та якості їхньої загальноосвітньої підготовки); узагальнення системи дидактичних принципів: принцип провідної ролі теоретичних знань у початковому навчанні; принцип навчання на високому рівні труднощів; принцип швидкого темпу навчання; принцип усвідомлення школярами процесу учіння; переведення початкової шкільної освіти на 3-річний термін навчання (7-10 років). На основі результатів психолого-педагогічних досліджень щодо вікових пізнавальних можливостей дітей конкретизовано мету й завдання пропедевтики початкової освіти.

IV період (1984-2000 рр.):

– 1984-1988 рр. – проголошення і реалізація радянської директивної реформи в контексті зародження демократичних змін, розвитку педагогіки співробітництва, започаткування педагогічного експерименту навчання дітей з 6 років;

– 1988-2000 рр. – переростання реформи в „дійову перебудову освіти” на засадах деідеологізації, деуніфікації, національного спрямування.

Упродовж IV періоду внесено корективи у структуру початкової школи: експериментальний початок навчання дітей з 6 років; період паралельного функціонування двох типів початкових шкіл (3-річної і 4-річної з відповідним віком вступу дітей до школи (6-7 років)); активні поглиблені порівняльні психолого- і соціально-педагогічні дослідження щодо визначення педагогічних умов, які є оптимальними для навчання і виховання дітей-шестирічок, для їхнього всебічного фізичного, розумового, морального та соціального розвитку. Цей період характеризувався розбудовою підготовки вступу дітей до систематичного навчання на засадах гуманізації й демократизації освітнього процесу,

перенесенням акценту на соціалізацію старшого дошкільника, розвитком інноваційних методів підготовки дітей до навчання у школі на засадах дитиноцентризму, визнанням дитини повноправним суб'єктом освітнього процесу з пріоритетом особистісного розвитку старшого дошкільника; метою пропедевтики початкового навчання стало формування готовності дитини до навчання в школі як інтегративної якості її особистості.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє простежити еволюцію пріоритетних напрямів, що найбільше впливали на розв'язання проблеми вступу дитини до школи.

Перший етап (1900-1940 рр.) – ігнорування проблеми підготовки дитини до школи.

Другий етап (1950-1966 рр.) – озброєння дитини як об'єкта навчання окремими знаннями в процесі формування розумової готовності до навчання в школі; зосередження уваги вчителів і батьків на необхідності підготовки дітей до шкільного навчання.

Третій етап (1966-1986 рр.) – забезпечення систематизованих знань, умінь і навичок, виокремлення загальної (фізичної, психологічної, вольової) та спеціальної (мовленнєвої, природничої, художньо-естетичної, математичної, до навчання грамоти) підготовки; підвищення вимог до дитини як об'єкта навчання; започаткування психолого-педагогічної просвіти вчителів і батьків щодо окремих аспектів підготовки дітей до шкільного навчання.

Четвертий етап (1986-1991 рр.) – забезпечення систематизованих знань у процесі загальної (фізичної, соціально-психологічної, мотиваційної, вольової, особистісної, уміння вчитися) та спеціальної (мовленнєвої, математичної, природничої, художньо-естетичної та підготовки до навчання грамоти) підготовки, спрямованої на особистісний розвиток дитини як суб'єкта навчання; забезпечення вчителів і батьків необхідними психолого-педагогічними знаннями щодо врахування індивідуальних особливостей дітей у процесі пропедевтики шкільного навчання.

П'ятий етап (1991-2000 рр.) – формування життєвоважливих компетентностей у процесі загальної (соціальної, фізичної, психологічної, мотиваційної, вольової) та спеціальної (мовленнєвої, мовленнєво-творчої, логіко-математичної, екологічної, природничої, художньо-естетичної та підготовки до навчання грамоти) підготовки; включення вчителів і батьків до особистісно-зорієнтованого процесу пропедевтики початкового навчання на основі суб'єкт-суб'єктних взаємин.

Вивчення історико-педагогічного досвіду у вирішенні проблеми вступу дитини до школи в сучасних умовах дозволило нам окреслити позитивні тенденції у підготовці майбутніх першокласників: акцент на соціальний розвиток; формування комунікативних умінь; стимулювання пізнавальної активності; зміцнення здоров'я, підвищення розумової та фізичної працездатності дітей; суб'єкт-суб'єктна взаємодія; врахування регіональних особливостей та специфіки контингенту дітей; робота над створенням спеціалізованих центрів підготовки дітей до вступу до школи.

Виокремлено актуальні програми підготовки дітей до шкільного навчання:

Гуманістичні Програми „Крок за кроком в Україні”, „Перші кроки”, створені Міжнародним Фондом „Відродження”; Програма підготовки дітей до школи „Сходинки” (м. Вінниця); Програма підготовки дітей до школи в умовах Центру підготовки до школи (на основі системи розвивального навчання Д.Ельконіна-В.Давидова) „Сузір'я” (м. Слов'янськ), адаптаційні курси „Введення в шкільне життя” (Г.Цукерман, К.Поліванова), „Введення в шкільне життя” (Н.Кушнір, Н.Максимчук), „Перші дні в школі” (С.Гін, І.Прокопенко), впровадження яких в дошкільних навчальних закладах та загальноосвітніх школах України набуло значної прихильності серед педагогічної громадськості і батьків.

Реформа початкової школи була однією із складових освітньої політики держави. Добір, змістове наповнення причин і принципів даних реформ визначалися насамперед суспільно-політичними, соціально-економічними і тільки згодом педагогічними детермінантами.

Аналіз психолого-педагогічних та історичних джерел дає підстави стверджувати, що значна частина реформ початкової освіти здійснювалася за такими напрямками: зміна структури та організації навчально-виховного процесу; оновлення змісту освіти, методів й форм навчання. Реформи початкової освіти в різні історичні періоди були своєрідним інструментом освітньої політики урядів, каталізатором розвитку педагогічної науки щодо модернізації початкової освіти, реалізації ідей підготовки вступу дитини до школи.

Ретроспективний і системний аналіз суспільно-політичних, соціально-економічних, педагогічних і психолого-фізіологічних детермінант основних положень щодо проблеми вступу до школи в історії розвитку початкового навчання в Україні у ХХ столітті дозволив сформулювати **висновки** відповідно до поставлених завдань:

1. Аналіз наукової літератури засвідчив про наявність різних ключових понять дослідження: „вступ до школи”, „готовність до школи”, „шкільна зрілість”, що негативно позначається на визначенні проблеми готовності вступу дітей до школи. Стан готовності майбутніх першокласників до систематичного навчання характеризується наявністю якостей, які є підґрунтям для успішного оволодіння шкільними знаннями і вміннями, для підтримки оптимального темпу інтелектуальної діяльності: міцне фізичне здоров'я, витривалість; належний розумовий розвиток; стала позитивна мотивація до навчання; елементарна соціальна позиція школяра; адекватна самооцінка та рівень домагань.

Опираючись на різноманітні трактування цих термінів, нами сформульовано інтегроване визначення ступеня готовності дітей до вступу до школи: це той рівень функціонального, психічного і соціального розвитку дитини, за якого вимоги систематичного навчання не стануть надмірними й не обумовлять негативних змін у її здоров'ї.

2. Ретроспективне вивчення проблеми дослідження свідчить про те, що процес підготовки дітей до школи в освітніх закладах в історії розвитку педагогічної думки формувався у певній послідовності, під впливом соціального розвитку суспільства. Підтвердженням цьому є праці Ш.Амонашвілі, Я.Коменського, Т.Лубенеця, А.Макаренка, М.Монтессорі, С.Русової,

В.Сухомлинського, К.Ушинського, Ф.Фребеля, Я.Чепіги та інших, в яких розкрито найкращі надбання гуманістичної педагогіки українських і зарубіжних вчених у попередніх століттях.

З'ясовано, що вітчизняні освітні діячі особливо акцентували увагу на забезпеченні наступності дошкільної та початкової ланок освіти, злагоженості фізичної і психічної готовності, що сприятиме позитивній адаптації до початку шкільного навчання.

Досвід зарубіжних країн засвідчує, що під час підготовки дітей до школи береться до уваги така система орієнтирів, як вік дитини, її індивідуальний рівень розвитку, тип навчального закладу, запит батьків тощо; педагогічний процес залежить від законодавства певної країни або певного регіону; початок систематичного навчального процесу будується на засадах глибокого аналізу психологічних і педагогічних досліджень щодо взаємозалежності віку дитини та її готовності до навчання.

3. Аналіз джерельної бази дослідження дає підстави стверджувати, що розв'язання проблеми підготовки дітей до школи в історії розвитку початкового навчання в Україні (XX століття) здійснювалось поступово і відповідає такій періодизації: I період (1900-1940 рр.) – початок масової шкільної освіти в Україні; II період (1940-1964 рр.) – реформування системи початкової освіти в період посилення трудового навчання; III період (1964-1984 рр.) – трансформація системи освіти в період підвищення теоретичного рівня початкового навчання; IV період (1984-2000 рр.) – період модернізації національної початкової освіти.

Доведено, що кожному періоду притаманні певні особливості, а саме: запровадження загального початкового обов'язкового безкоштовного навчання дітей віком від 8 до 11 років, відсутність спеціальної підготовки до систематичного навчання в школі (I період); запровадження обов'язкового навчання дітей 7-річного віку, початок здійснення цілеспрямованої попередньої підготовки дітей до шкільного навчання, розробки критеріїв і систем показників готовності до навчання семирічних дітей (II період); переведення початкової шкільної освіти на 3-річний термін навчання (7-10 років), підвищення теоретичного рівня початкового навчання у зв'язку із стимулюванням психолого-педагогічних досліджень щодо вікових пізнавальних можливостей дітей з конкретизацією мети і завдань пропедевтики початкової освіти (III період); започаткування експериментального навчання дітей з 6 років, період паралельного функціонування двох типів початкових шкіл (3-річної і 4-річної з відповідним віком вступу дітей до школи (6-7 років), визначення оптимальних педагогічних умов для навчання і виховання дітей-шестирічок (IV період).

Простежено еволюцію пріоритетних напрямків, що найбільше впливали на вирішення проблеми вступу дитини до школи, серед яких: підвищення вимог до дитини як об'єкта навчання; забезпечення систематизованих знань у процесі загальної та спеціальної підготовки, спрямованої на особистісний розвиток дитини як суб'єкта навчання; формування життєвоважливих компетентностей у процесі загальної та спеціальної підготовки; включення вчителів і батьків до особистісно-зорієнтованого процесу пропедевтики початкового навчання на основі суб'єкт-суб'єктних взаємин.

4. Реформи початкової освіти в різні історичні періоди були як інструментом освітньої політики урядів, так і каталізатором розвитку педагогічної науки щодо модернізації шкільної освіти. Узагальнивши причини державних реформ, зазначаємо, що їх добір і змістове наповнення визначалися насамперед суспільно-політичними (зміна урядів, політичних режимів, створення умов для функціонування суспільного ладу, взаємодія педагогічної громадськості з інститутами влади), соціально-економічними (забезпечення економічного розвитку держави освіченими, кваліфікованими працівниками) і тільки згодом педагогічними (стан і потреби початкової освіти відповідно до потреб суспільства, взаємодія з педагогічною наукою) детермінантами. Проекти реформ ґрунтувалися на передових педагогічних принципах, які окреслювали їх напрями, характер, результати: рівного доступу до здобуття освіти, обов'язкового і безкоштовного навчання, демократичний, національний, єдиної школи, зв'язку школи з життям, трудовий, соціальний, виховний, гуманістичний, педоцентричний, науковий.

З'ясовано, що значна частина реформ початкової освіти здійснювалася за такими напрямками: зміна структури (вік вступу, терміни, форми навчання) та організації навчально-виховного процесу (взаємозв'язок школи та суспільства, підготовленість викладацького складу до реформ, система оцінювання знань учнів); оновлення змісту освіти (теоретичні аспекти, наявність національної складової, політичного компонента), методів й форм навчання (словесні, активно-творчі).

Окреслено позитивні тенденції у підготовці майбутніх першокласників: зміцнення здоров'я, підвищення розумової та фізичної працездатності дітей; стимулювання пізнавальної активності; суб'єкт-суб'єктна взаємодія; акцент на соціальний розвиток; формування комунікативних умінь; врахування регіональних особливостей та специфіки контингенту дітей; робота над створенням спеціалізованих центрів підготовки дітей до вступу до школи.

Отже, розв'язання поставлених завдань на основі виявлення, порівняння, узагальнення та систематизації основних положень щодо проблеми вступу до школи в історії розвитку початкового навчання в Україні у ХХ столітті в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних, педагогічних та психолого-фізіологічних детермінант уможливило досягнення мети дисертаційного дослідження.

Водночас результати проведеного дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми, що розглядалась, і не претендують на повноту вивчення і висвітлення питань у вирішенні проблеми вступу дитини до школи в історії розвитку початкового навчання в Україні впродовж ХХ століття. Насамперед, предметом окремих подальших історико-педагогічних досліджень можуть бути виділені нами періоди реформування початкової освіти. Заслужують на вивчення наукові пошуки: реформування змісту початкової освіти; вивчення регіональних особливостей організації вступу дитини до школи впродовж ХХ століття; вплив зарубіжного досвіду на вирішення проблеми вступу дитини до школи; а також написання програм підготовки вступу до школи, навчальних і методичних

посібників, які б включали систему різнорівневих завдань, що відповідають гендерним особливостям майбутніх першокласників.

Основні результати дослідження відображено в таких публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях

1. Лапшина І. Технології підготовки дитини до школи: історико-критичний огляд проблеми / І.М.Лапшина, Н.Л.Клочко // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 49. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. – С. 26-29.
2. Лапшина І. Підготовка дитини до школи: дефінітивний аналіз проблеми / І.М.Лапшина, Н.Л.Клочко // Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 14. – С. 137-140.
3. Клочко Н. Порівняльна характеристика готовності до школи шестирічних та семирічних першокласників / Н.Л.Клочко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 19 / Редкол.: І.А.Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ „Вінниця”, 2008. – С. 118-122.
4. Клочко Н. Організація початкової освіти дітей в зарубіжному досвіді / Н.Л.Клочко // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Випуск XXV. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 161-164.
5. Клочко Н. Готовність дитини до шкільного навчання: компоненти та критерії / Н.Л.Клочко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 21 / Редкол.: І.А.Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2009. – С. 57-61.
6. Клочко Н. Основні тенденції розвитку початкової зарубіжної школи (1917-1939 рр.) / Н.Л.Клочко // Нова педагогічна думка. Науково-методичний журнал. – № 3. – Рівне, 2009. – С. 15-17.
7. Клочко Н. Історико-педагогічні передумови реформування початкової освіти в Україні на початку ХХ ст. / Н.Л.Клочко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: // Зб. наук. праць. – Випуск 30 / Редкол.: В.І.Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2010. – С. 110-113.
8. Клочко Н. Основні тенденції організації елементарної освіти дітей у Франції / Н.Л.Клочко // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. Спецвипуск 4 / [За заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. – Слов'янськ: СДПУ, 2010. – Ч.2. – С. 67-72.
9. Клочко Н. Особливості організації елементарної освіти дітей у США / Н.Л.Клочко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: Т.І.Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 8 (61). – С. 186-190.
10. Клочко Н. Реформування системи початкової освіти в Україні (1917-1939 рр.) / Н.Л.Клочко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні

методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 23 / Редкол.: І.А.Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2010. – С. 255-259.

11. Ключко Н. Використання історико-педагогічного досвіду у вирішенні проблеми вступу до школи в сучасних умовах / Н.Л.Ключко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: // Зб. наук. праць. – Випуск 32 / Редкол.: В.І.Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2010. – С. 101-106.

Статті в інших виданнях

12. Ключко Н. В.О.Сухомлинський про форми підготовки дитини до школи / Н.Л.Ключко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. праць / за ред. Л.Л.Товажнянського, О.Г.Романовського. – Вип. 19 (23). – Харків: НТУ „ХПІ”, 2008. – С. 76-81.

13. Ключко Н. Освітньо-виховний потенціал дитячої гри в контексті проблеми початку шкільного навчання / Н.Л.Ключко // Її величність гра: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник статей / за ред. Г.С.Тарасенко. – Вінниця: ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 2009. – С. 62-67.

14. Ключко Н. Збереження традицій у підготовці дітей до школи / Н.Л.Ключко // Наукові записки: Збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки і психології. – Серія „Початкове навчання”. – Вип. 7: У 2-х частинах. – Ч. 2. – Вінниця: ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 2009. – С. 19-23.

15. Ключко Н. Організаційні засади елементарної освіти дітей в Японії / Н.Л.Ключко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти [Текст]: зб. наук. праць / за ред. Л.Л.Товажнянського, О.Г.Романовського. – Вип. 25 (29). – Харків: НТУ „ХПІ”, 2010. – С. 70-75.

Навчально-методичні матеріали

16. Ключко Н.Л. Початок шкільної освіти в країнах зарубіжжя (XX ст.): Посібник до спецсемінару „Формування готовності дитини до школи” / Н.Л.Ключко. – Вінниця: ВДПУ, 2010. – 43с.

17. Ключко Н.Л. Реформування початкової освіти України в XX столітті: Посібник / Н.Л.Ключко. – Вінниця: ВДПУ, 2010. – 116 с.

АНОТАЦІЇ

Ключко Н.Л. Вступ до школи як загальнопедагогічна проблема в історії розвитку початкового навчання в Україні (XX століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2011.

Дисертацію присвячено проблемі вступу дитини до школи в історії розвитку початкового навчання в Україні у XX столітті. З'ясовано сутність дослідження проблеми вступу до школи у сучасній педагогічній науці та

шкільній практиці. Схарактеризовано психолого-фізіологічні особливості майбутнього першокласника. Структуровано компоненти та критерії фізичної і психологічної готовності дитини до початку шкільного навчання. Здійснено ретроспективний аналіз проблеми вступу дітей до школи в педагогічній теорії та практиці. Вивчено досвід реформування зарубіжної системи освіти, стратегічних напрямів і пріоритетів здійснюваних перебудов. Виділено основні періоди реформування початку шкільної освіти в історії розвитку початкового навчання в Україні у ХХ столітті. Узагальнено соціально-історичні та педагогічні аспекти, які впливали на вирішення проблеми вступу до школи в історії розвитку початкового навчання в Україні.

Ключові слова: вступ до школи, готовність до систематичного навчання, шкільна зрілість, наступність освіти, реформування початкової освіти, державна освітня політика, досвід країн зарубіжжя.

Клочко Н.Л. Начало обучения как общепедагогическая проблема в истории развития начального образования в Украине (XX век). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Винница, 2011.

Диссертация посвящена проблеме начала элементарного обучения в истории развития начального образования в Украине в ХХ веке.

В диссертационном исследовании проведен анализ проблемы начала обучения в современной педагогической науке и школьной практике, охарактеризованы психолого-физиологические особенности будущего первоклассника, ретроспективный анализ развития идеи в истории отечественной педагогики и состояния реализации начального образования ведущими странами мира.

Теоретический анализ базовых понятий показал, что в научно-педагогической литературе неоправданно употребляются как синонимы термины: „начало обучения”, „готовность к школе”, „школьная зрелость”. Сопоставление результатов теоретических исследований по данной проблеме позволило нам сформулировать интегрированное определение понятия готовности детей к началу обучения: это тот уровень функционального, психического и социального развития ребенка, благодаря которому требования систематической учебы не станут непосильными и не обусловят негативных изменений в его здоровье.

Опыт зарубежных стран удостоверяет, что во время подготовки детей к систематическому обучению берется во внимание такая система ориентиров, как возраст ребенка, его индивидуальный уровень развития, тип учебного заведения, запрос родителей; педагогический процесс зависит от законодательства определенной страны или определенного региона; начало систематического учебного процесса строится на принципах глубокого анализа психологических и педагогических исследований относительно взаимозависимости возраста ребенка и его готовности к учебе.

Ретроспективный анализ общественно-политических событий в Украине в течение ХХ века, широкой источниковой базы нормативных документов

позволил выделить периоды развития начального образования, которые отмечаются исторически predetermined изменениями функционирования заведений образования и спецификой формирования содержания общеобразовательной подготовки школьников: I период (1900-1940 гг.) – начало массового школьного образования в Украине; II период (1940-1964 гг.) – реформирование системы начального образования в период усиления трудового образования; III период (1964-1984 гг.) – трансформация системы образования в период повышения теоретического уровня начального обучения; IV период (1984-2000 гг.) – период модернизации национального начального образования.

Обобщив причины государственных реформ, отмечаем, что их отбор и смысловое наполнение прежде всего определялись общественно-политическими (изменение правительств, политических режимов, создания условий для функционирования общественного строя, взаимодействие педагогической общественности с институтами власти), социально-экономическими (обеспечение экономического развития государства образованными, квалифицированными работниками) и только впоследствии педагогическими (состояние и потребности начального образования в соответствии с потребностями общества, взаимодействие с педагогической наукой) детерминантами. Проекты реформ основывались на передовых педагогических принципах, которые очерчивали их направления, характер, результаты: равного доступа к получению образования, обязательного и бесплатного обучения, демократической, национальной, единой школы, связи школы с жизнью, трудовой, социальный, воспитательный, гуманистический, педоцентричный, научный.

Очерчены позитивные тенденции в подготовке будущих первоклассников: акцент на социальное развитие; формирование коммуникативных умений; стимулирование познавательной активности; укрепление здоровья, повышения умственной и физической работоспособности детей; субъект-субъектное взаимодействие; учет региональных особенностей и специфики контингента детей; работа над созданием специализированных центров подготовки детей к началу систематического обучения.

Выделены актуальные программы подготовки детей к школьному обучению: Гуманистические Программы „Шаг за шагом в Украине”, „Первые шаги”, созданные Международным Фондом „Возрождения”; Программа подготовки детей к школе „Ступеньки” (г. Винница); Программа подготовки детей к школе в условиях Центра подготовки к школе (на основе системы развивающей учебы Д.Ельконина-В.Давидова) „Созвездие” (г. Славянск), адаптационные курсы „Введения в школьную жизнь” (Г.Цукерман, К.Поливанова), „Введение в школьную жизнь” (Н.Кушнир, Н.Максимчук), „Первые дни в школе” (С.Гин, И.Прокопенко), внедрение опыта которых в дошкольных учебных заведениях и общеобразовательных школах Украины приобрело значительную благосклонность среди педагогической общественности и родителей.

Ключевые слова: начало обучения, готовность к систематическому обучению, школьная зрелость, последовательность образования, реформирование

начального образования, государственная образовательная политика, опыт стран зарубежья.

Klochko N.L. Entering into School as a Pedagogical Problem in History of Development of Primary Education in Ukraine (XX century). – Manuscript.

The dissertation for Candidate's Degree in Pedagogical Sciences. Speciality 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. Vinnytsya State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskyi, Vinnytsya, 2011.

The dissertation is devoted to the problem of child's entering into school in history of development of primary education in Ukraine in XX century. The essence of researching problem of entering into school in modern pedagogical science and school practice is found out. The psychological and physiological features of future pupils of the first form are described. Components and criteria of physical and psychological child's readiness to beginning school studies are structured. The retrospective analysis of problem of child's entering into school in pedagogical theory and practice is carried out. The basic periods of reformation of beginning of school education in history of development of primary studies in Ukraine in the twentieth century are selected. Social, historical and pedagogical aspects which influenced on the decision of problem of entering into school in history of development of primary studies in Ukraine are generalized. Experience of reformation of the foreign education system, strategic directions and priorities of the carried out alterations is studied.

Keywords: entering into school, readiness to the systematic studies, school maturity, continuity of education, reformation of primary education, state educational policy, experience of foreign countries.

Підписано до друку 08.09.2011 р. Формат 60x90/16.
Папір друкарський. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 1,0. Ум. обл. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 247

Друк ТОВ «Ландо ЛТД»
м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 145
тел. :(0432) 523-395